

Гріненко А.Ю.

кандидат економічних наук, доцент,
директор Товариства з обмеженою відповідальністю «Кліар Енерджі»
м. Чернігів, Україна

ЗРОСТАННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ ТА ЗОВНІШНІХ ЗАПОЗИЧЕНЬ – ШЛЯХ ДО ПАДІННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто основні методи управління державним боргом в умовах фінансової й економічної нестабільності. Проведено оцінку динаміки зовнішнього і внутрішнього державного боргу в Україні за останні роки, а також детальний аналіз факторів, які впливають на збільшення і зменшення державного боргу, детальний розгляд усіх методів, які стосуються регулювання державного боргу, визначення основних пропозицій і способів зменшення боргу.

Ключові слова: державний борг, конверсія, консолідація, уніфікація, анулювання, регулювання державного боргу, аналіз державного боргу, динаміка державного боргу.

Постановка проблеми. У сучасних умовах управління державним боргом є одним із найбільш важливих елементів економічної політики держави. Нині в Україні спостерігається зміна структури запозичень: активне зростання зовнішніх запозичень за відносною стабільності внутрішнього боргу. Така тенденція не відповідає борговій політиці уряду.

У перехідній економіці України державний борг усе більше набуває характеру не лише фінансової, а й соціально-політичної проблеми. Державний борг прямо пов'язаний із проблемою економічної безпеки країни.

Більшість країн світу, у тому числі й тих, що мають високорозвинену економіку, мають немалі борги, живуть із ними не один рік, але проблема не в самій заборгованості, а причинах формування боргу та процесі його обслуговування. Вирішення проблеми обслуговування державного боргу є одним з основних завдань збереження стабільності і досягнення рівня економічної безпеки країни. Від характеру врегулювання боргової проблеми залежить стабільність її національної валюти, а отже, фінансова підтримка міжнародних фінансових організацій. Процес вирішення проблеми регулювання боргу значною мірою залежить від бюджетно-податкової політики, коливання валютного курсу та інвестиційної політики. За роки незалежності Україна накопичила значний обсяг зовнішнього державного боргу, для його регулювання уряд продовжує збільшувати запозичення, чим суттєво збільшує навантаження на державний бюджет майбутніх років, забезпечуючи падіння рівня економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для країн, які перебувають у трансформаційному стані, особливою проблемою є дослідження проблеми державного боргу та запозичень. Дану проблему досліджують у сукупності як фінансової стабільності країни, так і системи економічної безпеки країни. Дослідженню проблеми державного боргу присвячено праці західних науковців: Р. Барро, Дж. Бьюкенена, Дж. Кейнса,

А. Лернера, М. Максгрейвера, Р. Масгрейва, Ш. Планкарта, Д. Рікардо, Г. Роузена, Дж. Сакса та ін.

Серед українських науковців, які досліджували проблему державного боргу, можна виділити В. Андрущенка, О. Барановського, С. Буковинського, О. Василика, А. Гальчинського, В. Геєця, М. Дем'яненка, О. Заруби, Г. Ігнатова, В. Козюка, Н. Костіної, В. Кравченка, І. Лукінова, А. Мороза, В. Оспішева, К. Павлюка, І. Пуніної, М. Савлука, А. Сендерович, С. Силантьєва, Ю. Федосова та ін.

Дослідження управління державним боргом указує на різноваріантність даної проблеми. Зокрема, у коло наукового вивчення даної проблеми входять дослідження зовнішніх запозичень, внутрішніх зобов'язань, середовище розвитку державного боргу, оцінка впливу валютних ризиків та вартості державних запозичень, значення та місце державного боргу в умовах ринкової трансформації економіки. Разом із тим сьогодні відсутнє комплексне дослідження динаміки та впливу державного боргу на економічну безпеку України. Особлива увага має бути приділена раціональному підходу до використання запозичень у напрямі забезпечення економічного зростання.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження динаміки державного боргу та стану боргової безпеки держави в сучасних умовах, вдосконалення механізму управління державним боргом у контексті досягнення відповідного рівня системи економічної безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державний борг є невід'ємною частиною фінансової системи світових держав, і його стан позначається на українській економіці. У статті досліджується еволюція управління державним зовнішнім та внутрішнім боргом України, проведено аналіз та визначено причини зростання державного боргу країни.

Економічний клімат держави визначається станом державного бюджету, його профіцитом, дефіцитом чи збалансованістю. Бюджет є одним із важливих інструментів управління економічною ситуацією в країні [1, с. 659].

Коли країна, а в переважній більшості так функціонують економіки країн світу, регулює бюджет у стані дефіциту, вона стикається з агрегованою характеристикою, тобто з державним боргом. Державний борг є досить важливою категорією, її метою є не тільки залучення коштів, вона також є регулятором грошового обігу, впливає на бюджетний процес та у цілому на економічні відносини, а також є причиною розвитку міжнародної співпраці.

Державний борг – загальна сума боргових зобов'язань із повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають унаслідок державного запозичення [2].

Із табл. 1 можна побачити, що борг України переважно мав тенденцію до зростання. Зовнішній борг України має стійку тенденцію до зростання.

Державний борг, який є результатом руху позичкового капіталу в системі державного кредиту, став постійною складовою частиною державних фінансів сучасності та важливим чинником макроекономічного регулювання. Останніми роками в Україні можна побачити, що використання залучених фінансових ресурсів на поточні витрати бюджету призвело до загрозливого зростання державного боргу й видатків на його обслуговування в складі видатків бюджету. Таким чином, державний борг став вагомим чинником ризику для макрофінансової нестабільності та подальшого зниження рівня економічної безпеки [4, с. 8].

Використання державою позик зумовлене нестачею власних фінансових ресурсів, необхідних для виконання боргових зобов'язань, покриття дефіциту державного бюджету, фінансування проектів. За умови ефективного використання залучені ресурси можуть стати позитивним чинником економічного зростання. Проте в іншому разі збільшення заборгованості може призвести до фінансової кризи, порушити макроекономічну стабільність [5].

Тенденція до зростання боргу України продовжує зберігатися і в 2017 р. Станом на липень 2017 р. сукупний державний борг України перевищив \$75 млрд., що становить майже 80% ВВП [6].

Сукупний прямий та гарантований державою борг України зріс на 0,44%, а в грошовому виразі – на

\$330 млн., до \$75,01 млрд., що становить майже 80% річного ВВП. Загальна величина прямого державного боргу в національній валюті – 1,65 трлн. грн.

При цьому прямий зовнішній борг лише за червень 2017 р. зріс на \$150 млн. – до \$37,24 млрд., водночас прямий внутрішній борг скоротився до 678,88 млрд. грн.

Гарантований державою борг становив 306,76 млрд. грн., або \$11,75 млрд. Варто врахувати й те, що зовнішній борг у своїй переважній більшості обслуговується в іноземній валюті. Отже, основною загрозою економічній безпеці є зростаючий зовнішній борг України. Сукупний державний борг перевищив суму у 2 трлн. грн. [3].

Обслуговування державного боргу в 2018 р. обійдеться Україні в 130,2 млрд. грн. Про це йдеться в Законі «Про державний бюджет України на 2018 рік», У бюджеті на 2017 р. на ці цілі було передбачено 110,8 млрд. грн.

На погашення зовнішнього державного боргу планують спрямувати 61,7 млрд. грн., внутрішнього – 114 млрд. (минулого року – 30,9 млрд. і 98,6 млрд. грн. відповідно).

Планують, що станом на 31 грудня 2018 р. граничний обсяг державного боргу, обрахований у національній валюті, становитиме 1,999 трлн. грн. (60% ВВП), гарантованого держборгу – 747,6 млн. грн. У держбюджеті 2017 р. – відповідно 1,823 трлн. і 579 млн. грн. [7].

Верховна Рада в липні ухвалила внесення змін до державного бюджету України на 2017 р., в якому граничний розмір держборгу збільшений із 1,7167 трлн. до 1,8237 трлн. грн. у зв'язку з докапіталізацією «ПриватБанку».

У грудні 2017 р. Кабінет Міністрів України затвердив середньострокову стратегію управління державним боргом, згідно з якою співвідношення обсягу держборгу до ВВП має становити не більше ніж 66% у 2017 р., 62% – у 2018 р. і 58% – у 2019 р. [8].

Слід зазначити, що більшість з основних розвинених країн світу мають кредити в рази більше, ніж наша країна. Наприклад, у Сполучених Штатах – більше ніж 18 трлн. дол., Японія має кредитів майже вдвічі більше, ніж валовий внутрішній продукт (ВВП). США сьогодні є найбільшим боржником у світі і при цьому має найпродуктивнішу економіку. Держборг України – \$76 млрд., держборг

Таблиця 1

Показники державного та гарантованого державою боргу України за 2008–2016 рр. [3]

Роки	Державний внутрішній борг		Державний зовнішній борг		Гарантований державою борг		Державний і гарантований державою борг		Внутрішній валовий продукт		Курс дол. до грн
	млрд грн	млрд дол	млрд грн	млрд дол	млрд грн	млрд дол	млрд грн	млрд дол	млрд грн	млрд дол	100 дол
2008	44,7	8,5	86,0	16,3	58,7	11,1	189,4	36,0	948,1	180,0	526,7
2009	91,1	11,7	135,9	17,4	90,9	11,7	317,9	40,8	913,3	117,2	779,1
2010	141,7	17,9	181,8	22,9	108,8	13,7	432,3	54,5	1082,6	136,4	793,6
2011	161,5	20,3	195,8	24,6	115,8	14,5	473,1	59,4	1316,6	165,2	796,8
2012	190,5	24,5	208,9	26,8	116,3	14,9	515,5	66,2	1408,9	180,8	779,1
2013	257,0	32,2	223,3	28,0	104,6	13,1	584,9	73,2	1454,9	182,0	799,0
2014	461,0	29,3	486,0	30,8	153,8	9,8	1100,8	69,9	1566,7	99,4	1576,0
2015	508,0	24,1	825,9	39,5	237,9	11,3	1571,7	74,5	1751,0	90,6	2109,6
2016	670,8	24,7	980,2	36,1	279,06	10,3	1930,0	70,97	2034,4	93,3	2719,08

США – \$20 трлн. Як цей показник пов’язаний із багатством країни? Залишаючись з достатньо високим рівнем державного боргу, Україна водночас не знаходиться в зоні дефолту. Згідно з міжнародними стандартами (Маастрихтською угодою), критичними вважаються боргові зобов’язання держави, які перевищують 60% від ВВП і країна має позитивний рівень економічного зростання [9].

Держборг США перевищив \$20 трлн., що становить 106,1% ВВП. Це історична позначка, адже на час інавгурації Дональда Трампа державний борг США становив \$19,9 трлн.

Державний борг – це загальна сума боргів держави з повернення отриманих та непогашених кредитів, що виникають унаслідок державного запозичення.

Світовий державний борг у 2015 р. становив \$59,7 трлн. Штати в структурі світового боргу займали майже третину. Крім США, найбільшими боржниками були Японія, Китай, Німеччина, Італія, тобто країни, які українці традиційно вважають економічно сильними.

Якщо узагальнити державний борг Сполучених Штатів, Японії та Європи разом, то в 2015 р. на них припадало 75% світового боргу. Загальний світовий борг складається з чотирьох частин: боргів домогосподарств, корпорацій, урядів та фінансових установ.

Якщо ж урахувати всі показники, то станом на кінець червня 2017 р., за підрахунками Інституту міжнародних фінансів, загальний світовий борг становив \$217 трлн., або 327% світового ВВП.

Дані табл. 2 засвідчують, що найвищий рівень боргу мають зовсім не країни трансформаційного стану економіки, а країни з високорозвиненою економікою, просто вони досягли відповідного рівня їх розвитку і забезпечили належне управління боргом. Прикладом може бути Росія, яка маючи теж немалі борги, вклала в 2017 р. \$92 млрд. у цінні папери США, розраховуючи на достатньо високий прибуток.

Проблеми управління зовнішнім боргом в Україні вже пережили процеси переходу до ринкової економіки. Різне збільшення загального державного боргу України з початком структурних реформ по всьому економічному просторі було зумовлене передусім внутрішньополітичною ситуацією, неадекватною зміною влади, значним зростанням корупції. Тому першочерговими завданнями країни є структурування боргової політики та зменшення тягаря зовнішньої заборгованості з одночасною реструктуризацією зовнішніх боргів.

Активна боргова політика включає в себе різні методи, не тільки залучення, а й погашення державного боргу та державних запозичень. Для цього можуть використовуватися не тільки традиційні інструменти і підходи, а й інноваційні рішення, у тому числі постачання продукції, можливість узяти на себе певні економічні, політичні, екологічні зобов’язання, домовленості про реструктуризацію або дострокове погашення боргу, вихід на взаємні розрахунки чи зарахування та ін.

Такий підхід знайшов своє відображення в розширеному використанні ринкових боргових інструментів, що підняло значимість первинного і вторинного ринків цінних паперів. Прямим наслідком розширення використання сучасних інструментів державних запозичень став перегляд підходів до управління зовнішнім боргом і розширення в ньому частки ринково орієнтованих інструментів і методів [11, с. 162].

Таким чином, наявність державного боргу є цілком нормальною ситуацією для держав, що активно розвиваються. Звичайно, будь-який борг є позитивним чи негативним фактором для економіки країни, якщо економіка стабільна, законодавча база чітко регулює дану сферу відносин між державами і не впливає на міжнародну репутацію країни.

Ситуація, яка склалася протягом останніх років навколо України і в самій державі, не дає надії на полі-

Таблиця 2

Динаміка найвищого боргу країн, що становлять основу світового боргу [10]

Країна	Останній показник	Попередній показник	Найвищий	Найнижчий
Японія	250,40	248	250	50,6
Італія	132,60	132	133	90,5
США	106,10	101	119	31,7
Іспанія	99,40	99,8	100	16,6
Франція	96,00	95,6	96	20,7
Канада	92,30	91,6	101	45,3
Великобританія	89,30	89	89,3	31,3
Індія	69,50	69,6	84,2	66
Бразилія	69,49	69,45	69,49	51,27
Німеччина	68,30	71,2	81	54,7
Нідерланди	62,30	65,2	73,6	42,7
Мексика	47,90	43,2	47,9	17,1
Китай	46,20	42,6	46,2	20,4
Австралія	41,10	37,6	38,6	9,7
Південна Корея	38,60	37,8	38,6	8,24
Швейцарія	32,60	33,4	51,6	25,1
Туреччина	28,30	27,5	76,1	27,5
Індонезія	27,90	26,9	87,43	22,96
Росія	17,00	15,9	92,1	7,4

тичну та економічну стабільність, особливо із сусідніми країнами – Росією, Польщею, Угорщиною, – з якими Україна має значні економічні та політичні відносини. Погіршення зовнішньоекономічного середовища, пов'язане з веденням бойових дій на Сході України, політичні прикордонні вимоги на заході держави – саме на тлі цього й почалося в попередні роки виснаження традиційних джерел економічного зростання, вони стали основною перепоною для української національної економічної політики.

Навіть за намірів, які викладені в документах Верховної Ради і Кабінету Міністрів, сьогодні не визначена чітка система управління державним боргом, яка б гарантувала підвищення координованості дій центральних органів виконавчої і законодавчої влади та визначала б пріоритети розвитку економіки, напрями використання коштів від

додаткових запозичень. Тобто для стабілізації економічної ситуації необхідно передусім забезпечити належне функціонування інституційних механізмів та визначити напрями вдосконалення управління державним боргом [12].

Висновки. За останні роки спостерігається нарощення темпів зростання державного боргу України. Переважна частина запозичень, які формує уряд, іде на погашення боргу та на його обслуговування. Причиною цього є масштабне залучення зовнішніх кредитів у попередні роки, особливо за останні два роки. Без подальшого фінансування МВФ Україна не зможе розрахуватися з кредиторами, що може призвести до дефолту. Подальше дослідження має бути зосереджене на визначенні оптимального рівня боргового фінансування суспільних видатків та спрямоване на використання закордонного досвіду щодо управління державним боргом.

Список літератури:

1. Хамалинский И.В. Анализ эффективности экономики общественного сектора в современной России. Образование. Наука. Культура: материалы VII Международной научно-практической конференции; под ред. Б.В. Илькевича. М., 2015. С. 659–662.
2. Бюджетный кодекс України від 08.07. 2010 № 2456-VI.
3. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Лісовенко В.В. Державний борг: Концептуальні засади та макроекономічні аспекти. Фінанси України. 2014. № 12. С. 7–28.
5. Філоненко К.М. Зовнішній борг України: аналіз динаміки та структури. Статистика України. 2010. № 2. С. 31–36.
6. Міністерство фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua/>.
7. Закон «Про державний бюджет України на 2018 рік». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2246-19/page2>.
8. Про стратегію управління державним боргом. URL: https://ru.espreso.tv/news/2017/07/26/gosudarstvennyy_dolg_ukrainy_prevysyl_75_mlrd.
9. Економіко-правова бібліотека. URL: http://www.vuzlib.net/kazn_syst/14-1.htm.
10. Світовий банк. URL: <http://www.worldbank.org>.
11. Романцова Т.В. Методологические основы оценки эффективности государственных заимствований при первичном размещении и погашении обязательств на рынках ценных бумаг. Экономика и предпринимательство. 2014. № 12. Ч. 3. С. 160–165.
12. Кукурудза О.В. Вплив державного боргу на соціально-економічний розвиток держави: теоретико-концептуальні засади. URL: http://www.rusnauka.com/7._DN_2007/Economics/20704.doc.htm.

РОСТ ГОСУДАРСТВЕННОГО ДОЛГА И ВНЕШНИХ ЗАИМСТВОВАНИЙ – ПУТЬ К СНИЖЕНИЮ УРОВНЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены основные методы управления государственным долгом в условиях финансовой и экономической нестабильности. Проведена оценка динамики внешнего и внутреннего государственного долга в Украине за последние годы. Проведен детальный анализ факторов, которые влияют на увеличение и уменьшение государственного долга, детально рассмотрены все методы, которые касаются регулирования государственного долга, а также определены основные предложения и способы уменьшения долга.

Ключевые слова: государственный долг, конверсия, консолидация, унификация, аннулирование, регулирование государственного долга, анализ государственного долга, динамика государственного долга.

GROWTH OF PUBLIC DEBT AND EXTERNAL BORROWING IS THE WAY TO A DROP IN THE LEVEL ECONOMIC SECURITY IN UKRAINE

The article considers the main methods of public debt management in conditions of financial and economic instability. An assessment of the dynamics of external and internal public debt in Ukraine in recent years has been carried out. Also, a detailed analysis of the factors that affect the increase and decrease of the public debt, detailed consideration of all methods relating to the regulation of public debt, as well as the definition of the main proposals and ways to reduce the debt.

Key words: state debt, conversion, consolidation, unification, cancellation, regulation of the state debt, analysis of the state debt, dynamics of the state debt.